

len na tie typy činnosti, ktoré sú tak či onak charakterizované účelným, t. j. vedomým pôsobením na objekt“ (s. 121). Problém genézy vedomia možno v rámci historického materializmu chápať len ako problém stimulov jeho vzniku. Týmto stimulom sa predovšetkým javí výrobou sprostredkovaný vzťah človeka k prírode. Vznik vedomia bol podnietený roztrhnutím prírodných zväzkov medzi bytosťami, ktoré sa prestali chápať prostredníctvom mechanizmov daných biologickým typom organizácie. Toto pretrhnutie prírodných pút medzi ľuďmi bolo spôsobené objavením pracovných nástrojov. Práve pracovné nástroje umožnili transformáciu biologických typov komunikácie na také typy, ktoré sú charakteristické pre človeka a spoločenstvá ľudí.

Markarianova analýza pojmu kultúry sa pohybuje na veľmi vysokom stupni abstrakcie. Len stručne načrtáva spôsob konkretizácie tohto pojmu, t. j. prechod k lokálnym a historicky daným typom kultúry. Okrem všeobecných faktorov genézy osobitných kultúr (interakcia so špecifickým prostredím) hrá dôležitú úlohu aj sedimentovanie „mimologickej informácie v pamäti rozličných jazykových spoločenstiev“ (s. 136). Markarian upozorňuje na dôležitý rozdiel medzi logickým a jazykovým modelovaním sveta, na to, že je potrebné konkrétne skúmať vplyv mimologickej informácie (sedimentovaných v prirodzenom jazyku) na správanie ľudí.

Markarian chce demonštrovať svojou štúdiou plodnosť komplexného prístupu ku skúmaniu spoločnosti a na konkrétnom

príklade — skúmaní genézy kultúry — ukazuje, že štruktúrna a genetická metóda si nekonkurujú, ale navzájom sa dopĺňajú a obohacujú.

Výsledky, ku ktorým Markarian dospel, sú zároveň účinným argumentom voči výhradám mnohých filozofov, ktorí v „aplikácii“ pojmov z teórie systémov kybernetiky vidia redukcionizmus, zanedbávanie špecificky „ľudského“. Pravda, je možné, že pokus chápať spoločnosť v pojmoch systému a štruktúry, ako ich vymedzuje všeobecná teória systémov a kybernetika, je pseudoidentifikácia, ktorá sa azda podobá takej, ktorú realizovali naturalistické koncepcie skúmajúce spoločnosť v horizonte pojmov vypracovaných darwinovskou biológiou. Domnievame sa však, že problém nemožno stavať len v takej všeobecnej filozofickej rovine, ale že treba prihliadnúť aj na to, nakoľko je táto pseudoidentifikácia (či už domnelá, alebo skutočná) efektívna, nakoľko je schopná priniesť spoločnosti nové poznatky o živote. Veď dejiny vedy ukazujú, že vývin poznania vždy viac brzdili pseudodiferenciácie (hypostazovanie „kvalitatívnych odlišností“) ako pseudoidentifikácie (zanedbávanie „kvalitatívnych odlišností“). Z hľadiska dynamiky vývinu konkrétnych vied pseudoidentifikácia a pseudodiferenciácia nie sú „chybami“ na rovnakej úrovni, pretože majú rozdielnu heuristickú hodnotu. Pseudoidentifikácie ľahšie ustupujú tlaku empirie (ak si môžeme pomôcť Popperovým výrazom, sú ľahšie falzifikovateľné), ale voči pseudodiferenciáciám je empiria prakticky bezmocná.

František Novosád

FILOSOFIE A OTÁZKY KOMUNISTICKÉ VÝCHOVY

Z. A. APRESIAN A KOL., *Filosofie a otázky komunistické výchovy*

Jestliže se po krizovém období v naši vydavatelské činnosti úspěšně podařilo překonat nános revizionistických a buržoazních vlivů v oblasti základních učebnic marxisticko-leninské filosofie, pak v oblasti metodologických příruček zůstává pro

učitele základním zdrojem bohatá původní sovětská produkce.

Metodologická literatura pro vyučování společenských věd má v Sovětském svazu bohatou tradici. Vynikající, i u nás používané jsou například metodické příručky

pro střední stupeň stranického vzdělávání tři základních součástí marxismu-leninismu. Bylo by jistě užitečné informovat o této široké metodologické literatuře naše učitele společenských věd třeba ve formě bibliografického přehledu.

V naší informaci chceme upozornit na cennou metodologickou publikaci, kterou v rámci série *Metodika vyučování filosofie* vydala v roce 1973 katedra filosofie Ústavu pro zvyšování kvalifikace učitelů společenských věd při Moskevské Lomonosovově Univerzitě. Jedná se o práci širokého okruhu vysokoškolských učitelů filosofie z mnoha sovětských vysokých škol pod vedením doktora filosofických věd profesora G. Z. A p r e s i a n a *Filosofie a otázky komunistické výchovy* (Filosofia i voprosy komunističeskogo vospitania. Moskva, Izd. Vysšaja škola 1973, 174 stran). Táto příručka navazuje na *Základy metodiky vyučování filosofie*, které byly první částí uvedené série, a bude ještě dále konkretizována v třetí publikaci, nazvané *Vyučování marxisticko-leninské filosofie jako faktor komunistické výchovy*.

Recenzovaná příručka byla posouzena v široké diskuzi a je doporučena jako metodické vodítko pro vysokoškolské učitele filosofie. Zahrnuje předmluvu a úvod, 14 kapitol a seznam citované literatury, obsahující 60 titulů od klasické až po nejnovější sovětskou produkci. Obsah knihy bychom mohli rozdělit zhruba na dvě části. První z nich (2.—6. kapitola) vyčerpává obsahovou náplň a možnosti komunistické výchovy při vyučování filosofie. Jsou to internacionální, mravní, estetická a ateistická výchova studentů. Druhá, větší část knihy řeší metodologické a pedagogické problémy výuky filosofie. Jde o úlohu přednášek, seminářů, diskusí a zkoušek, o samostatnou práci studentů, o jejich uměleckou tvořivost. Samostatné kapitoly vysvětlují význam konkrétních sociologických výzkumů při vyučování filosofie a výchově studentů a otázku propagandy filosofických poznatků mezi obyvatelstvem.

V kapitole o internacionální výchově

studentů jsou mimo jiné zformulovány principy zabezpečující efektivnost této internacionální výchovy. Na prvním místě se zde musíme opírat o všechny školní, vysokoškolské a životní poznatky studentů, využívat např. při výuce filosofie poznatky studentů ze studia dělnického hnutí. Za druhé, je třeba vykládat teoretické problémy internacionalismu v těsném spojení s praxí revolučního hnutí a budování socialismu a komunismu (princip jednoty teorie a praxe). Za třetí, musíme vidět, že internacionalismus není jen věcí světového názoru, ale i souhrnem citů, že musíme brát v úvahu sociálně-psychologické zvláštnosti osobnosti a sociálních skupin a jejich subjektivní projevy internacionálních a nacionálních pocitů. Za čtvrté, nesmíme odtrhnout internacionální výchovu od ostatních stránek komunistické výchovy. A nakonec je třeba při této výchově přihlížet k věkovým zvláštnostem mládeže, k její malé životní zkušenosti, k jejímu životnímu směřování a úsilí v dané etapě výstavby socialismu a komunismu.

Internacionální výchova v sovětské škole je zároveň výchovou studentů v duchu socialistického humanismu a komunistické morálky. V kapitole o mravní výchově je uvedena řada možností této výchovy při výuce dialektického i historického materialismu. Teoretický základ marxisticko-leninské etiky tvoří dialekticko-materialistická sociologie, historický materialismus. V souvislosti s tím má v mravní výchově studentů důležité místo kritika soudobé buržoazní filosofie a sociologie a jejich mravních představ. Veliké možnosti pro výchovu v duchu morálního kodexu budovatele komunismu mají semináře. Pojednává o nich 8. kapitola knihy, ukazující přesvědčivě na možnosti vysokoškolského učitele ve výchově nenávisti k imperialismu, v boji s buržoazními přežitky apod. Tuto výchovu je třeba provádět na faktickém materiálu, protože dobré a správné příklady vychovávají stejně jako základní poučky. Za tímto účelem jsou v sovětských vysokých školách ke každému semináři

připravovány speciální kartičky s nejnovějšími číselními údaji nebo výroky představitelů komunistických a dělnických stran k danému tématu. Tyto kartičky rozdává vedoucí skupiny studentům před začátkem semináře a studenti při rozboru tématiky doplňují teoretické otázky údaji o nezaměstnanosti v kapitalistickém světě, pesimistickými výroky samotných buržoazních sociologů apod. Iniciativa učitele povzbuzuje tak aktivitu studentů a umožňuje jim pracovat s nejnovějšími fakty, které ještě nemohly být zahrnuty do učebnic a skript.

Tři kapitoly příručky jsou věnovány estetické výchově, práci s uměleckou literaturou a lidové umělecké tvořivosti studentů. Estetická výchova je v SSSR i v nehumanitních oborech zařazována na vysoké školy alespoň jako fakultativní předmět a rozvíjena v dobrovolné kulturní tvořivosti mládeže. Zvláštní místo zde má práce učitelů filosofie s uměleckou literaturou i mimoučební činnost vysokoškolských učitelů se studenty. U techniků jde například o práci s vědeckofantastickou literaturou. Cílem je naučit studenty stranicky, třídně hodnotit každé umělecké dílo. Zvláštní pozornost věnují zde autoři přesvědčení studentů jako důležité metody výchovy. Cílem je, aby studenti uměli obhajovat své komunistické přesvědčení, aby uměli přesvědčovat druhé.

Samostatnou kapitolu knihy tvoří ateistická výchova. Autorům zde nejde jen o fakultativní kurzy vědeckého ateismu a školy mladých ateistů, ale především o možnosti ateistické výchovy, které poskytují vyučování dialektického a historického materialismu. Ateistický akcent vysokoškolské výuky marxisticko-leninské filosofie má vést k hlubokému přesvědčení studentů o tom, že na úsilí všech oddílů mnohamilionové armády sovětské inteligence v mnohém závisí plné překonání náboženských přežitků a upevnění komunistického uvědomění všeho lidu. V kapitole najdeme objasnění ateistického aspektu historicko-filosofického úvodu, dialektického

materialismu, kritiky buržoazní ideologie a sociologie ve vztahu k náboženství i potřebu protináboženského zaměření masové politické práce se studenty. Katedry filosofie musí usilovat o to, aby se ateistická výchova stala neoddělitelnou součástí celé komunistické výchovy studentů, přičemž prvořadé místo má samotná aktivní účast studentů v této činnosti.

Již jsme uvedli význam faktického materiálu při výuce filosofie. Podrobněji se touto otázkou zabývá L. P. Sokolov ze Šadrinska v kapitole o významu konkrétních sociologických výzkumů pro výuku filosofie a výchovu studentů. Byl to V. I. Lenin, který kladl mimořádný důraz na význam sociálních výzkumů pro analýzu společenských procesů. Rozvíjení sociologických výzkumů pomáhá hlouběji a všestranněji, na základě faktů ze života vysvětlovat filosofické otázky ve spojení s praxí komunistické výstavby a úkoly výchovy studentů. Správné využití těchto materiálů prohlubuje poznávací a výchovnou funkci marxisticko-leninské filosofie, vytváří nové možnosti pro formování vědeckého světového názoru. Autor ukazuje tyto možnosti na základě dosavadní praxe. Především zdůrazňuje potřebu učitele znát psychologické i sociální zvláštnosti posluchačů, které vyučuje. Zde mohou sehrát důležitou úlohu sociologické výzkumy, zkoumající životní způsob, volný čas, nebo například pomocí sociometrických metod studentské kolektivy. Sociologické výzkumy jsou také ideální ilustrací s přesvědčivou argumentací, potvrzující řadu teoretických pouček kursu dialektického a historického materialismu.

Samotný učební program vysokoškolské výuky filosofie v SSSR zahrnuje v tématu *Marxisticko-leninská filosofie, metodologie přírodních i společenských věd* otázku významu konkrétních sociologických výzkumů pro rozvíjení historického materialismu. V souvislosti s tím je učitel povinen vysvětlit a doložit řadu otázek. Jedině promyšlený přístup k výsledkům sociologických výzkumů, jejich pozorný výběr na

základě teoretické hodnoty a sociálního významu může přinést žádoucí výsledky. Jde zejména o překonávání pouhých ilustrativních tendencí ve výuce historického materialismu. Na druhé straně je třeba zabývat se sociologické „strusky“, t. j. faktů, které mají nízkou vědeckou hodnotu anebo dokonce převrácení skutečnost. Sociologické výzkumy poskytují dostatek hodnotného materiálu vzatého bezprostředně ze života, z praxe komunistické výstavby. Přísně vybrané fakty, vzaté ze skutečnosti včetně praxe těch výrobních kolektivů, kde budou mladí odborníci po skončení vysoké školy pracovat, vzbuzují nejen veliký zájem studentů, ale jsou i skutečným potvrzením teorie dialektického a historického materialismu. To umožňuje aktivizovat studenty a zvyšovat účinnost světonázorové výchovy. Autor doporučuje používat materiály sociologických výzkumů zejména v tématech *Metody a formy vědeckého poznání, Osobnost a společnost, Společenská vědomí a jeho struktura i formy, Věda a kultura, Kritika buržoazní sociologie*. Doporučuje zadávat studentům domácí úlohy s cílem rozvíjení návyků sociologického pozorování a výzkumu, vytvářet studentské vědecké kroužky filosofie, vědeckého komunismu, sociologických výzkumů a vědeckého ateismu. Protože sociologické výzkumy jsou svou podstatou kolektivní záležitostí, mohou být dobrou školou výchovy kolektivismu studentů. Autor uvádí konkrétní příklady provedených sociologických výzkumů a doporučuje nakonec dotazníkové šetření o názorech studentů na výuku filosofie, které by se provádělo každý semestr. Takové jsou některé možnosti sociologických výzkumů při výuce filosofie.

Metodologické a pedagogické části příručky vévodí kapitola o poznávací a výchovné funkci vysokoškolské přednášky. Ve společenských vědách a tedy i ve filosofii zaujímá přednáška vedoucí místo ve vyučovacím a výchovném procesu. Přednáška uvádí studenty do vědy, seznamuje je s novými pojmy i metodologií předmětu. Zdůrazněna je zde metodologická i ob-

sahová připravenost učitele. Stejně jako u jiných forem vyučování, nalezne zde čtenář bohaté zkušenosti z praxe sovětských vysokoškolských učitelů filosofie. Velkou pozornost věnují autoři příručky samostatné práci studentů, seminářům, studentským diskusím, samostatnému studiu i sebevýchově studentů. V souvislosti se světonázorovou výchovou je v knize takto uveden rozsah struktury komunistické výchovy studentů: formování dialekticko-materialistického světového názoru a komunistického přesvědčení na základě ovládnutí marxisticko-leninské teorie; výchova sociální aktivity a ovládnutí návyků organizátorské a propagandistické práce; působení na emocionální sféru účastníků seminárních zaměstnání s cílem hlubokého si uvědomění norem komunistické morálky a estetických kritérií; principiálně na seminářích prováděná analýza nepřátelských teorií, cizí morálky a vkusu. Hlavní poznatky přináší kniha z oblasti aktivních forem studentské činnosti v SSSR. Zde naleznou poučení nejen vysokoškolští učitelé, ale i stranické organizace, organizace SSM, kluby a jiná zařízení vysokých škol.

S velkou citlivostí řeší se v knize otázka výchovnému významu zkoušek na vysokých školách, zejména jejich morálně psychologická atmosféra, metodologická stránka i závěrečná etapa — hodnocení studenta a samotných zkoušek na katedrách. Za jeden z hlavních cílů výuky společenských věd a zejména marxisticko-leninské filosofie je nutno považovat to, aby u člověka na celý život vznikl zájem o světonázorové otázky, o marxismus-leninismus. Takový je perspektivní cíl vyučovacího procesu a učitelů sovětských vysokých škol. Zároveň s tím se vysoké školy neuzavírají do svých bran. V závěrečné kapitole knihy je ukázáno, jak široce pracují sovětské filosofové na veřejnosti, jak individuálně i kolektivně vystupují v závodech na přednáškách, filosofických večerech, jak se podílejí na světonázorové výchově pracujících v duchu Programu KSSS.

Takový je obsah knihy o vzťahu filozofie a komunistické výchovy. Táto kniha vznikla po usnesení ÚV KSSS z roku 1967 o ďalšom rozvoji spoločenských vied, vznikla po XXIV. sjezdu KSSS, ktorý bol významným krokom k ďalšiemu rozvíjaniu marxizmu-leninizmu, teórie i praxe komunistického výstavby v SSSR. Práve preto v predmluve knihy je zdôraznen hlavný úkol vysokoškolských učiteľov filozofie — dosiahnuť u študentov hlbokú a tvrdú štúdiu marxisticko-leninskú filozofiu, ktorá je jadróm vedeckého svetového názoru. Toho není možno dosiahnuť jen v práci se študenty při přednáškách a seminářích,

ale je k tomu třeba i široká práce se studentskými kolektívami mimo vlastní vyučování. Filozofie má široké možnosti světónázorové a ideologické výchovy mládeže ve spojení s ostatními součástmi marxizmu-leninizmu a vedeckého poznání světa. Ústřední postavou této činnosti je učitel, jeho účinný výchovný vliv na osobnost každého vysokoškolského študenta. Harmonická výchova budovatelů komunizmu v duchu usnesení XXIV. sjezdu KSSS — to je hlavní poučení, které naleznou v recenzované knize všichni učitelé filozofie. Užitečnost a potřeba jejího využití v našich podmínkách je mimo pochybnost.

Karel Bláha

KRITIKA EPISTEMOLOGIE SÚČASNÉHO NEOTOMIZMU

V. M. ŽELNOV, *Kritika gnozeológie súčasného neotomizmu*

Jedným z výsledkov tvorivo rozvinutej Leninovej metódy vedeckej kritiky náboženstva a idealizmu na základe odkrytia ich gnozeologických zdrojov je dielo sovietského autora M. V. Želnova *Kritika gnozeologii sovremennogo neotomizma* (Izdateľstvo Moskovskovo universiteta 1971, 359 strán). Aktuálnosť monografie je daná jej zameranosťou na vzrastajúci význam gnozeológie vo všeobecnom filozofickom systéme súčasného neotomizmu, usilujúceho sa riešiť krízové javy katolicizmu.

V práci sa odráža vysoká úroveň sovietskej filozofie, vedeckého ateizmu a ostatných spoločenských vied študujúcich najmä ideologickú krízu súčasného kapitalizmu, štruktúru náboženstva na súčasnom stupni jeho vývinu, miesto náboženstva v ideologickom boji socialistickej a kapitalistickej svetovej sústavy. M. V. Želnov ide náročnou cestou odhalenia tomizmu ako filozofického jadra katolicizmu, vymedzenia jeho miesta v štruktúre katolicizmu i miesta a úlohy katolicizmu v súčasnom ideologickom boji dvoch svetových sústav. Kľúčovým problémom, ktorý je v ohnisku jeho záujmu, je gnozeológia, resp. epistemológia tomizmu. Cez analýzu a kritiku jej základných východísk a princípov

odhaľuje línie kontinuity tomistickej epistemológie v jej nadväznosti na Platóna a Aristotela (s. 148, 153), cez Gilsona (s. 206), Maritaina (s. 214), Bocheňského, Wettera (s. 278) a ďalších, vyvíjajúcej sa v boji s materializmom, rozvojom vied a prispôsobujúcej sa ideologickým požiadavkám boja proti marxizmu-leninizmu, v súlade s politickými a ideologickými požiadavkami Vatikánu a tried, ktoré na tomto poli reprezentuje. Na základe skúmania objektívnych predpokladov vývinu tomizmu, daných sociálno-ekonomickými podmienkami, úrovňou spoločenského poznania a imanentnými dispozíciami tomistického filozofického systému, autor dokázal v dejinách obmedzenosť jeho perspektívy pri riešení problémov súčasnej buržoáznej spoločnosti a iluzórnosť jeho ambícií v boji s marxizmom-leninizmom.

V prvej kapitole *Poznanie a viera* autor naznačil svoje základné metodologické východisko a cieľ ukázať podstatu epistemológie neotomizmu na základe odhalenia rozporov vnútri neotomizmu reprezentovaného jeho súčasnými predstaviteľmi, na ktorých možno sledovať ideologickú zahrotenosť tohto smeru v súčasnom ideologickom boji. Problém poznania a viery v nad-